

**SMĚRNICE K MEZINÁRODNÍ OCHRANĚ:
Pronásledování z důvodu genderové příslušnosti ve smyslu článku 1A odst. 2
Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951
a/nebo jejího Protokolu z roku 1967**

UNHCR vydává tuto směrnici v souladu se svým mandátem, který je obsažen ve *Statutu Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky* ve spojení s článkem 35 *Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951* a článku II jejího *Protokolu z roku 1967*. Tato směrnice doplňuje *Příručku UNHCR k postupům a kritériím pro určování právního postavení uprchlíka podle Úmluvy týkající se právního postavení uprchlíků z roku 1951 a jejího Protokolu z roku 1967* (nové vydání, Ženeva, leden 1992). Nahrazuje rovněž poziční dokument UNHCR o pronásledování z důvodů týkajících se genderu (Ženeva, leden 2000) a je výsledkem druhého kola Globálních konzultací o mezinárodní ochraně, které se touto otázkou zabývalo na setkání odborníků v San Remu v září 2001.

Účelem této směrnice je poskytnout vodítko v oblasti právní interpretace vládám, právním poradcům, osobám rozhodujícím v azylovém řízení a soudcům i pracovníkům UNHCR, kteří posuzují právní postavení uprchlíků v terénu.

Pronásledování z důvodu genderové příslušnosti ve smyslu článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967

I. ÚVOD

1. "Pronásledování související s genderovou příslušností" je termín, který nemá žádný právní význam *per se*. Je používán spíše ve vztahu k různým typům žádostí o azyl, při jejichž posuzování je gender relevantním faktorem. Tato směrnice se zaměřuje na výklad definice uprchlíka obsažené v článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 (dále jen „Úmluva z roku 1951“) z pohledu genderové příslušnosti a navrhuje také konkrétní procesní postupy tak, aby v azylových řízeních byly náležitě zohledněny žádosti žen a aby jako taková byla uznána řada žádostí s genderovou dimenzí.
2. Je zavedenou zásadou, že pro řádné rozhodování v azylových věcech by definice uprchlíka měla být vykládána s vědomím možné genderové dimenze. Tento přístup schválilo Valné shromáždění i Výkonný výbor programu UNHCR.¹
3. Abychom správně porozuměli charakteru pronásledování souvisejícího s genderovou příslušností, je nezbytné definovat a rozlišovat termíny „gender“ a „pohlaví“. Gender označuje vztah mezi muži a ženami, založený na sociálně či kulturně konstruované a definované identitě, postavení, rolích a zodpovědnosti, které jsou připisované jednomu či druhému pohlaví; „pohlaví“ na druhé straně je biologická determinace. Gender není statický či vrozený, ale postupem času získává společensky a kulturně vytvořený význam. Žádosti související s genderovou příslušností mohou podávat ženy i muži, ačkoliv v souvislosti s konkrétními typy možného pronásledování je častěji podávají ženy. V některých případech může mít pohlaví žadatele při posuzování žádosti o azyl velký význam a je nutné mu při posuzování případu věnovat pozornost. Jindy však nemusí mít azylové žádosti žen nic společného s jejich příslušností k určitému pohlaví. Mezi žádosti, v nichž je souvislost s genderovou příslušností relevantní, patří typicky (ale nejen) případy sexuálního násilí, rodinného/domácího násilí, nucené plánované rodičovství, ženská obřízka, tresty za překročení společenských zvyklostí a diskriminace homosexuálů.
4. Přijetí genderově citlivého výkladu Úmluvy z roku 1951 neznamená, že všechny ženy mají automaticky nárok na přiznání právního postavení uprchlíka. Každý žadatel o azyl musí prokázat, že má opodstatněný strach z pronásledování z důvodu rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo politického názoru.

II. HNOTNĚPRÁVNÍ ROZBOR

A. SOUVISLOSTI

5. Historicky byl výklad definice uprchlíka orámován mužskými zkušenostmi, což znamenalo, že mnohé žádosti žen nebo homosexuálů nebyly uznávány. V posledním desetiletí však analýza i chápání role pohlaví a genderu v uprchlickém kontextu významně pokročily v judikatuře, v praxi států obecně i v akademické literatuře. Tento vývoj probíhal souběžně s vývojem mezinárodních lidskoprávních norem a standardů² i souvisejících oblastí mezinárodního práva, mimo jiné prostřednictvím

¹ Výkonný výbor ve svém Závěru č. 87(n) z října 1999 „ocení zvláštní úsilí států zapracovat genderovou dimenzi do azylových postupů, nařízení a praxe a vyzval státy, UNHCR a další zainteresované strany, aby podpořily širší uznání a zavedení pojmu, že pronásledování může souviset s genderovou příslušností či být realizováno prostřednictvím sexuálního násilí.“ Výkonný výbor také vyzval UNHCR a další orgány, aby „budovaly, podporovaly a realizovaly směrnice, pravidla a školicí programy v azylové oblasti tak, aby se postupy zohledňující genderovou dimenzi staly běžnou součástí azylové problematiky a aby zvýšily zodpovědnost za realizaci těchto postupů.“ Viz také Závěr Výkonného výboru č. 39: Refugee Women and International Protection, 1985, č. 73: Refugee Protection and Sexual Violence, 1993, č. 77(g): General Conclusion on International Protection, 1995, č. 79(o): General Conclusion on International Protection, 1996 a č. 81(t): General Conclusion on International Protection, 1997.

² K užitečným textům patří Všeobecná deklarace lidských práv z roku 1948, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech z roku 1966, Mezinárodní pakt o ekonomických, sociálních a kulturních právech z roku 1966, Úmluva o politických právech žen z roku 1953, Úmluva proti mučení a dalšímu krutému, nelidskému a ponižujícímu zacházení či trestu z roku 1984, Úmluva o právech dítěte z roku 1989 a zejména Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979 a Deklarace o odstranění násilí na ženách z roku 1993. Mezi relevantní regionální nástroje patří Evropská úmluva o lidských právech a základních svobodách z roku 1950, Americká úmluva o lidských právech z roku 1969 a Africká charta lidských práv a práv národů z roku 1981.

jurisprudence Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii a Rwandu a Římského statutu Mezinárodního soudního dvora, a tomuto vývoji také napomáhal. V této souvislosti je třeba poznamenat, že porušování mezinárodních lidskoprávních norem i standardů nemůže být ospravedlněno historickými, tradičními, náboženskými nebo kulturními důvody.

6. Přestože gender není v definici uprchlíka specificky zmiňován, je obecně uznáváno, že tento aspekt může ovlivnit nebo dokonce určovat typ pronásledování či způsobené újmy a motivy takového jednání. Správný výklad definice uprchlíka proto zahrnuje žádosti související s genderovou příslušností. Do definice v Úmluvě tedy není třeba přidávat další důvod.³
7. Při aplikaci kritérií definice uprchlíka v průběhu azylového řízení je důležité přistupovat k posuzování případu komplexně a zohlednit všechny relevantní okolnosti případu. Je nezbytné získat úplný obrázek o osobnosti žadatele, jeho původu a osobních zkušenostech, jakož i analýzu a aktuální znalosti o historických, zeměpisných a kulturně specifických podmínkách panujících v zemi původu. Generalizování o ženách či mužích není užitečné a může vést k přehlédnutí zásadních a v daném případě relevantních rozdílů.
8. Níže diskutované prvky definice vyžadují citlivou interpretaci genderového aspektu. Ostatní kritéria (např. pobyt mimo zemi původu) zůstávají samozřejmě nadále relevantní pro komplexní posouzení každého případu. V celém tomto dokumentu zahrnuje termín „žena“ i nezletilé dívky.

B. OPODSTATNĚNÁ OBAVA Z PRONÁSLEDOVÁNÍ

9. Co představuje opodstatněné obavy z pronásledování závisí na konkrétních okolnostech každého individuálního případu. Přestože muži i ženy mohou být vystaveni stejné újmě, mohou také čelit formám pronásledování specifickým pro své pohlaví. Mezinárodní právo lidských práv a mezinárodní trestní právo jasně označují určitá jednání za porušení mezinárodního práva, jako např. sexuální násilí, a podporují jejich charakterizaci ve smyslu závažných zneužití představujících pronásledování.⁴ V tomto smyslu tedy mezinárodní právo může rozhodcům pomoci s určením perzekučního charakteru určitého jednání. Není pochyb o tom, že znásilnění a jiné formy násilí souvisejícího s genderovou příslušností, jako např. násilí kvůli věnu, ženská obřízka, domácí násilí a obchodování s lidmi⁵ způsobují velké utrpení a psychickou i fyzickou bolest a že toto násilí bývá užíváno jako forma pronásledování, ať už se ho dopouští stát nebo soukromé osoby.
10. Posouzení perzekučního charakteru samotného zákona je zásadní pro rozhodování některých žádostí souvisejících s genderovou příslušností. To platí zejména uvážíme-li skutečnost, že relevantní zákony často vycházejí z tradičních či kulturních norem nebo praxe, které nemusejí být nutně v souladu s mezinárodním právem lidských práv. Ve všech případech však musí žadatel prokázat, že jeho opodstatněná obava z pronásledování vznikla v důsledku tohoto zákona. To by například neplatilo v případě existence perzekučního zákona, který již v praxi není aplikován.
11. Přestože určitý stát perzekuční jednání zakázal (např. ženskou obřízku), může v praxi taková jednání nadále přehlížet či tolerovat anebo se mu je nemusí dařit účinně zastavit. V takovém případě dané jednání nadále představuje pronásledování. Samotné přijetí zákona, který má určitému jednání zabránit nebo jej odsoudit, tedy nestačí pro rozhodnutí o neopodstatněnosti žádosti o azyl.
12. Pokud je postih nebo trest za nedodržení nebo porušení určitého zákona či pravidel nepřiměřeně tvrdý a souvisí s genderovou příslušností, představuje pronásledování.⁶ I když je zákon obecně platný, okolnosti postihu nebo trestu nesmí být tvrdé natolik, aby byly nepřiměřené cíli zákona. Tvrdý postih žen, které porušením zákona překračují společenské normy, tedy může znamenat pronásledování.
13. I v případech, kdy zákony a vládní opatření sledují oprávněné cíle, pro určité osoby by způsob jejich provádění kvůli svým podstatně škodlivým důsledkům představoval pronásledování. Je například všeobecně přijímáno, že plánované rodičovství představuje vhodnou reakci na tlaky v oblasti populačního vývoje. Realizace souvisejících opatření prostřednictvím nucených potratů a sterilizací

³ Viz Summary Conclusions – Gender-Related Persecution, Global Consultations on International Protection. San Remo Expert Roundtable, 6.-8. září 2001, č. 1 a 3 („Summary Conclusions – Gender-Related Persecution“).

⁴ Viz *Příručka UNHCR*, odst. 51.

⁵ Viz níže, odst. 18.

⁶ Osoby prchající před trestním stíháním či trestem za trestný čin za normálních okolností uprchlíky nejsou; toto rozlišení se však může stírat v případě nepřiměřeně tvrdého trestu za porušení legitimního zákona. Viz *Příručka UNHCR*, odst. 56 a 57.

je však porušením základních lidskoprávních závazků. Ačkoli mohou být uplatňovány v mezích legitimního zákona, takové postupy jsou považovány za závažná porušení práv a představují pronásledování.

Diskriminace představující pronásledování

14. Přestože platí, že „pouhá“ diskriminace jako taková obecně nemusí být pronásledováním, kumulace takové diskriminace anebo diskriminačního jednání může dosáhnout stupně pronásledování a může opodstatňovat poskytnutí mezinárodní ochrany. O pronásledování by se jednalo například, pokud diskriminační opatření ponese podstatně škodlivé důsledky pro dotčenou osobu, např. závažné omezení práva vydělávat si na živobytí, práva svobodně projevovat své náboženství, nebo přístupu k běžně dostupným vzdělávacím zařízením.⁷
15. U žádostí souvisejících s genderovou příslušností je důležité zanalyzovat také formu diskriminace ze strany státu spočívající v neposkytnutí ochrany proti určitým typům újmy. Pokud stát z politického nebo praktického hlediska neposkytuje určitá práva nebo ochranu před závažným zneužíváním, pak tato diskriminace v poskytování ochrany, vedoucí k beztrestnému způsobení závažné újmy, může dosahovat intenzity pronásledování. V tomto kontextu mohou být analyzovány především případy domácího násilí nebo újmy z důvodu odlišné sexuální orientace.

Pronásledování z důvodu sexuální orientace

16. Žádosti o právní postavení uprchlíka opírající se o odlišnou sexuální orientaci obsahují genderový prvek. Sexualita žadatele nebo jeho sexuální praktiky mohou být pro žádost o právní postavení uprchlíka relevantní, stal-li se žadatel terčem pronásledování (včetně diskriminačního jednání) kvůli své sexualitě nebo sexuálním praktikám. V mnoha takových případech se žadatel odmítl podříditi své sociálně či kulturně definované roli nebo očekávání připisované mu jím na základě jejich pohlaví. Žádosti tohoto typu podávají nejčastěji homosexuálové, transsexuálové nebo transvestité, kteří se setkávají s extrémním odmítnutím veřejnosti, násilím, poškozováním nebo závažnou/kumulativní diskriminací.
17. Je-li homosexualita v určité společnosti nelegální, může uvalení závažných trestních postihů za homosexuální chování představovat pronásledování, podobně jako v případě žen odmítajících nosit v některých společnostech závoj. I v případě, že homosexuální chování není trestným činem, může být podaná žádost oprávněná, pokud stát přehlíží nebo toleruje diskriminační praxi či újmu způsobovanou žadateli anebo pokud není schopen žadatele proti takovéto újmě ochránit.

Obchodování s lidmi za účelem nucené prostituce/sexuálního vykořisťování jako forma pronásledování⁸

18. Některé ženy a děti, které se staly oběťmi obchodování s lidmi, mohou mít právo na přiznání postavení uprchlíka podle Úmluvy z roku 1951. Násilný nebo podvodný nábor žen či dětí za účelem nucené prostituce nebo sexuálního vykořisťování je formou genderového násilí, jež může vyústit i v úmrtí osoby. Lze jej proto považovat za formu mučení a krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení. Jeho součástí bývá rovněž závažné omezení svobody pohybu ženy (únos, vězení a/nebo zabavení cestovního dokladu či dokladu totožnosti). Kromě toho hrozí obchodovaným ženám a dětem závažná újma v případě jejich útěku a/nebo návratu – například odvetná opatření nebo odplata ze strany sítí či jednotlivých obchodníků s lidmi, reálná možnost opakovaného obchodování, závažná ostrakizace ze strany společenství či rodiny oběti anebo její závažná diskriminace. Obchodování s lidmi za účelem nucené prostituce nebo sexuálního vykořisťování se tedy v individuálních případech může stát základem pro podání azylové žádosti, není-li stát schopen nebo ochoten poskytnout proti takovémuto jednání nebo hrozbě tohoto jednání ochranu.⁹

⁷ Viz Příručka UNHCR, odst. 54.

⁸ Pro účely tohoto dokumentu je termín „obchodování s lidmi“ definován v souladu s článkem 3 Protokolu OSN pro prevenci, potlačování a trestání obchodu s lidmi, zejména ženami a dětmi (UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children) doplňující Úmluvu OSN o boji proti organizovanému zločinu z roku 2000. Článek 3, odst. 1 stanoví, že obchodování s lidmi je „nábor, přeprava, přechovávání nebo přijímání osob na základě hrozeb či užití síly či jiné formy nátlaku, únosu, podvodu, klamu, zneužití moci nebo zranitelného postavení nebo poskytnutím či přijetím plateb nebo výhod pro zajištění souhlasu osoby mající moc nad jinou osobou za účelem vykořisťování. Vykořisťováním je využívání jiných pro prostituci nebo jiné formy sexuálního vykořisťování, nucené práce nebo služby, otroctví nebo otročké praktiky, nevolnictví nebo odběr orgánů.“

⁹ V některých případech může obchodování s lidmi za jiným účelem rovněž dosahovat intenzity pronásledování.

Původci pronásledování

19. Definice uprchlíka poskytuje prostor pro uznání státních i nestátních původců pronásledování. Přestože pronásledování se nejčastěji dopouštějí státní orgány, závažné diskriminační jednání páchané místním obyvatelstvem či jednotlivci může být také považováno za pronásledování, je-li takové jednání státními orgány vědomě tolerováno nebo nejsou-li tyto orgány schopné či ochotné vůči němu zajistit účinnou ochranu.¹⁰

C. PŘÍČINNÁ SOUVISLOST („Z DŮVODU“)

20. Opodstatněná obava z pronásledování musí souviset alespoň s jedním z důvodů obsažených v Úmluvě z roku 1951 (dále též „azylově relevantní důvod“, pozn. překl.). To znamená, že k pronásledování musí docházet „z důvodu“ rasy, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo kvůli politickému názoru. Důvod obsažený v Úmluvě musí být relevantně přispívajícím faktorem, přestože nemusí být důvodem jediným a dominantním. V mnoha jurisdikcích musí být příčinná souvislost („z důvodu“) výslovně prokázána – např. v zemích anglosaského práva – zatímco v jiných zemích příčinná souvislost není vnímána jako samostatná otázka, ale jako součást komplexní analýzy definice uprchlíka. V mnoha žádostech souvisejících s genderovou příslušností nemusí být pro rozhodce ani tak složité učinit rozhodnutí o příslušném azylově relevantním důvodu, jako o příčinné souvislosti: tedy že opodstatněná obava z pronásledování nastala na základě tohoto důvodu. K prokázání požadované příčinné souvislosti dostačuje, pokud státní či nestátní původce pronásledování žadateli jeden z azylově relevantních důvodů přisuzuje.
21. V případech, kdy riziko pronásledování z důvodů souvisejících s azylově relevantními důvody hrozí ze strany nestátních původců (např. manžel, partner nebo jiný nestátní činitel), je příčinná souvislost prokázána bez ohledu na to, zda absence státní ochrany souvisí s Úmluvou či nikoli. V jiných případech, kdy riziko pronásledování ze strany nestátních původců s azylově relevantními důvody nesouvisí, avšak neschopnost či neochota státu poskytnout ochranu s těmito důvody souvisí, je příčinná souvislost stanovena také.¹¹

D. AZYLOVĚ RELEVANTNÍ DŮVODY

22. Genderově citlivá interpretace každého z důvodů obsažených v Úmluvě je důležitá při rozhodování, zda konkrétní žadatel splňuje kritéria definice uprchlíka. V mnoha případech může žadatel čelit pronásledování z jemu přisuzovaných či připisovaných azylově relevantních důvodů. V mnoha společnostech jsou například politické názory ženy, její rasa, národnost, náboženství nebo společenské svazky vnímány jako identické s těmi, jež zastávají její příbuzní, společníci nebo komunita.
23. Je také důležité si uvědomit, že obava z pronásledování může být v mnoha žádostech s genderovým aspektem založena na jednom nebo více azylově relevantních důvodech. Tak například žádost o azyl založená na překročení společenských nebo náboženských norem může být posouzena z hlediska náboženství, politického názoru nebo příslušnosti k určité sociální skupině. Od žadatele přitom není požadována přesná kvalifikace důvodu jeho opodstatněné obavy z pronásledování.

Rasa

24. Pro účely definice uprchlíka se termín rasa vztahuje na všechny druhy etnických skupin, které se jako „rasa“ běžně označují.¹² Pronásledování z rasových důvodů vůči mužům a ženám může mít rozdílný charakter. Pronásledovatel se například může rozhodnout zničit etnickou identitu anebo prosperitu určité rasové skupiny zabíjením, mrzačením nebo uvězněním mužů, zatímco ženy může vnímat jako zprostředkovatelky etnické či rasové identity a pronásledovat je jiným způsobem, například prostřednictvím sexuálního násilí nebo kontroly reprodukce.

Náboženství

¹⁰ Viz Příručka UNHCR, odst. 65.

¹¹ Viz Summary Conclusions – Gender-Related Persecution, č. 6.

¹² Viz Příručka UNHCR, odst. 68.

25. Náboženství v některých státech přiřazuje ženám i mužům určité role a způsoby chování. Pokud žena svoji předepsanou roli neplní nebo se odmítá řídit společenskými kodexy a je v důsledku toho potrestána, může mít opodstatněnou obavu z pronásledování z důvodu náboženského přesvědčení. Nedodržování předepsaného způsobu chování může být vnímáno jako důkaz, že žena zastává nepřijatelné náboženské názory bez ohledu na to, čemu skutečně věří. Žena může být vystavena újmě z důvodu zastávání a praktikování určitého náboženského přesvědčení, včetně toho, které jí je přisuzováno, anebo z důvodu odmítnutí praktikovat předepsané náboženství nebo podřídit své chování jeho pravidlům.
26. V žádostech s genderovým aspektem dochází k určitému překrývání politických a náboženských důvodů, a to zejména v oblasti připisovaných politických názorů. Náboženské zásady mohou od ženy vyžadovat určitý typ chování, a opačné jednání tudíž může být vnímáno jako důkaz nepřijatelných politických názorů. V některých společnostech souvisí požadavky na chování žen se státním/oficiálním náboženstvím. Státní orgány nebo jiní původci pronásledování mohou vnímat nedodržování této role ženou jako praktikování nebo zastávání určitého náboženského přesvědčení. Nepodřízení se může být zároveň interpretováno jako zastávání nepřijatelných politických názorů ohrožujících základní strukturu určité politické moci. To platí zejména ve společnostech, kde existuje těsné spojení mezi náboženskými a státními institucemi, zákony a doktrínami.

Národnost

27. Pojem národnost by neměl být chápán pouze jako „státní občanství“. Označuje rovněž příslušnost k určité etnické nebo jazykové skupině a může se někdy překrývat s pojmem „rasa“.¹³ Přestože pronásledování z důvodu národnosti (stejně jako v případě rasy) nerozlišuje, zda se jedná o muže či ženu, jeho forma může v mnoha případech z příslušnosti k určitému pohlaví vyplývat, nejčastěji u sexuálního násilí namířeného proti ženám a dívkám.

Příslušnost k určité sociální skupině¹⁴

28. Vzhledem k tomu, že žádosti s genderovým aspektem jsou často analyzovány optikou tohoto azylově relevantního důvodu, je jeho řádné pochopení nesmírně důležité. Důraz kladený na tento důvod nicméně v některých případech vedl k přehlížení jiných možných důvodů, typicky náboženského a politického přesvědčení. Výklad tohoto důvodu tedy nemůže způsobit nadbytečnost dalších čtyř důvodů obsažených v Úmluvě.
29. Platí, že *určitá sociální skupina je skupina osob, které sdílejí společnou charakteristiku, jež je odlišná od pouhého rizika pronásledování, nebo které jsou společností jako skupina vnímány. Tato charakteristika bude často vrozená, neměnná nebo jiným způsobem zásadní pro identitu, svědomí nebo výkon lidských práv jejích členů.*
30. Z toho vyplývá, že pohlaví lze jednoznačně zařadit do kategorie sociální skupiny, neboť ženy jsou jasným příkladem společenské podmožiny definované vrozenou a nezměnitelnou charakteristikou, s nimiž je často zacházeno jinak než s muži.¹⁵ Tyto charakteristiky je rovněž jako skupinu v rámci společnosti vymezují, což je v některých zemích vystavuje jinému zacházení a standardům.¹⁶ Stejným způsobem by tato definice zahrnovala homosexuály, transsexuály nebo transvestity.
31. Velikost skupiny žen je někdy užívána jako argument proti jejímu uznání jako určité sociální skupiny ve smyslu definice. Tento argument je nicméně neopodstatněný, jelikož ani jiné důvody obsažené v Úmluvě nejsou omezeny otázkou velikosti. Stejně tak by neměl existovat požadavek soudržnosti určité sociální skupiny nebo nutnosti dobrovolného sdružování členů této skupiny,¹⁷ nebo požadavek, že pronásledování musí hrozit všem jejím členům.¹⁸ Je obecně přijímanou skutečností, že daná skupina by měla být identifikovatelná nezávisle na jejím pronásledování,

¹³ Viz Příručka UNHCR, odst. 74.

¹⁴ Pro více informací viz Směrnice UNHCR k mezinárodní ochraně: Příslušnost k určité sociální skupině ve smyslu článku 1A odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a/nebo jejího Protokolu z roku 1967 (HCR/GIP/0202, 7. května 2002).

¹⁵ Viz Summary Conclusions – Gender-related Persecution, č. 5.

¹⁶ Viz také Executive Committee Conclusion č. 39, Refugee Women and International Protection z roku 1985:

„Státy ... mohou přijmout výklad, podle nějž žadatelky o azyl, které čelí tvrdému nebo nelidskému zacházení kvůli porušení společenských zvyklostí společnosti, v níž žijí, lze považovat za 'určitou sociální skupinu' ve smyslu článku 1A, odst. 2 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951“.

¹⁷ Viz Summary Conclusions – Membership of a Particular Social Group, Global Consultations on International Protection, San Remo Expert Roundtable, 6.-8. září 2001, č. 4.

¹⁸ Viz Summary Conclusions – Membership of a Particular Social Group, tamtéž, č. 7.

přestože diskriminace či pronásledování se za konkrétních okolností mohou stát relevantním faktorem při určování viditelnosti skupiny.¹⁹

Politické přesvědčení

32. V rámci tohoto důvodu musí žadatel prokázat opodstatněnou obavu z pronásledování za zastávání určitých politických názorů (většinou odlišných od názorů vládních nebo od názoru určité části společnosti) případně názorů jemu připisovaných. Pojem politický názor je třeba chápat v širokém slova smyslu tak, aby zahrnoval jakýkoliv názor na jakoukoliv otázku – na státní aparát, vládu, politiku nebo společnost. Takovým názorem může být i názor na genderové role. Také sem může patřit nekonformní jednání vedoucí k pronásledování z důvodu přisuzovaných politických názorů. V tomto smyslu neexistuje politické nebo apolitické jednání – charakter jednání by měl určovat kontext případu. Žádost o azyl založená na zastávání určitého politického názoru však předpokládá, že žadatel zastává, nebo mu jsou přisuzovány, kritické názory (kritika politiky, tradic nebo metod) netolerované úřady nebo společnostmi. Předpokládá také, že takovéto názory se donesly, nebo by se mohly donést, úřadům nebo příslušné části společnosti anebo by mohly být žadateli připisovány. Není vždy nutné, aby takový názor byl skutečně vyjádřen nebo aby k nějaké újmě či formě diskriminace/pronásledování již došlo. Test opodstatněného strachu z pronásledování by byl založen na posouzení následků, které by žadateli s určitými dispozicemi hrozily, pokud by se vrátil.
33. Obraz politického uprchlíka jako někoho, kdo prchá před pronásledováním kvůli svému přímému zapojení do politické činnosti, neodpovídá vždy reálné zkušenosti žen v některých společnostech. Ženy se do vysokých politických aktivit zapojují méně často než muži a působí spíše na nižší úrovni, což odráží rozložení rolí obou pohlaví. Žena může například pracovat jako ošetřovatelka nemocných rebelů, může se aktivně účastnit náboru sympatizantů nebo připravovat/rozšiřovat letáky. Ženám jsou také často přičítány politické názory jejich rodinných příslušníků nebo jejich mužských příbuzných a mohou se stát cílem pronásledování kvůli aktivitám svého mužského příbuzného. Takové případy je možné posoudit jako pronásledování na základě připisovaných politických názorů nebo jako pronásledování z důvodu příslušnosti k určité sociální skupině, kterou je její „rodina“. Při posuzování žádostí s genderovým aspektem je třeba zvážit všechny tyto faktory.
34. Při posuzování žádostí s genderovým aspektem je neméně důležité si uvědomit, že ženy se nemusejí chtít účastnit určitých aktivit, jako např. přípravy jídla vládním vojákům, které mohou být pronásledovateli vnímány jako zastávání opačných politických názorů.

III. PROCESNÍ OTÁZKY²⁰

35. Osoby žádající o přiznání postavení uprchlíka v souvislosti s genderovou příslušností, zejména oběti mučení nebo traumatických zkušeností, potřebují přátelské prostředí, v němž si mohou být jisty důvěrností informací poskytnutých v rámci azylového řízení. Někteří se kvůli hanbě pociťované za to, co se jim stalo, nebo kvůli prožitému traumatu mohou zdráhat vypovědět plný obsah prožitého nebo hrozícího pronásledování. Mohou pociťovat obavu z osob v úředním postavení nebo se mohou obávat odmítnutí a/nebo odvety své rodiny či komunity.²¹
36. Na základě výše uvedeného by při posuzování azylových žádostí souvisejících s genderovou příslušností mělo být zohledněno následující:

¹⁹ Viz Summary Conclusions – Membership of a Particular Group, tamtéž, č. 6.

²⁰ Tato část směrnice je založena na cenných informacích poskytnutých různými státy a aktéry, včetně těchto dokumentů: *Consideration for Asylum Officers Adjudicating Asylum Claims from Women* (Immigration and Naturalization Service, USA, 26. května 1995), *Refugee and Humanitarian Visa Applicant: Guidelines on Gender Issues for Decision Makers* (Department of Immigration and Humanitarian Affairs, Austrálie, červenec 1996), (dále jen „Australian Guidelines on Gender Issues for Decision Makers“), *Guideline 4 on Women Refugee Claimants Fearing Gender-Related Persecution: Update* (Immigration and Refugee Board, Kanada, 13. listopadu 1996), *Position on Asylum Seeking and Refugee Women* (European Council on Refugees and Exiles, prosinec 1997) (dále jen „ECRE Position on Asylum Seeking and Refugee Women“), *Gender Guidelines for the Determination of Asylum Claims in the UK* (Refugee Women’s Legal Group, červenec 1998) (dále jen „Refugee Women’s Group Gender Guidelines“), *Gender Guidelines for Asylum Determination* (National Consortium on Refugee Affairs, Jižní Afrika, 1999), *Asylum Gender Guidelines* (Immigration Appellate Authority, Velká Británie, listopad 2000) a *Gender-Based Persecution: Guidelines for the investigation and evaluation of the needs of women for protection* (Migration Board, Legal Practice Division, Švédsko, 28. března 2001).

²¹ Viz také *Sexual Violence Against Refugees: Guidelines on Prevention and Response* (UNHCR Geneva, 1995) a *Prevention and Response to Sexual and Gender-Based Violence in Refugee Situations* (Report of Inter-Agency Lessons Learned Conference Proceedings 27.–29. květen 2001, Ženeva).

- i. Pohovor se žadatelkami o azyl by měl probíhat bez přítomnosti mužských rodinných příslušníků tak, aby bylo zajištěno, že budou moci plně vypovědět svůj příběh. Je třeba jim vysvětlit, že mohou mít svůj vlastní a oprávněný nárok na azyl.
- ii. Je nezbytné, aby byly ženám poskytnuty informace o azylovém řízení, o přístupu k němu a k odpovídající právní pomoci v jazyce, jemuž rozumí.
- iii. Žadatelé by měli být informováni o možnosti si vybrat, aby osoba vedoucí pohovor i osoba tlumočnicka byly stejného pohlaví jako oni²² a v případě žadatelek by se tak mělo dít automaticky. Osoby vedoucí pohovor a tlumočníci by si měli také uvědomovat a citlivě reagovat na jakékoliv kulturní či náboženské otázky i na osobnostní faktory, jako jsou věk a úroveň vzdělání.
- iv. Otevřené a uklidňující prostředí je často zásadní pro navázání důvěry mezi osobou vedoucí pohovor a žadatelem a mělo by napomáhat plnému objasnění někdy citlivých osobních informací. Místnost pro vedení pohovoru by měla být vybavena tak, aby podněcovala diskusi, pomáhala navodit pocit důvěry a omezovala prostor pro vnímání nevyváženého poměru sil.
- v. Osoba vedoucí pohovor i tlumočnick by se měli žadateli představit, vysvětlit úlohu každé přítomné osoby a přesný účel pohovoru.²³ Žadatel by si měl být jist, že jeho žádost bude posouzena v naprosté důvěrnosti a že jím poskytnuté informace nebudou sděleny ostatním členům rodiny. Osoba vedoucí pohovor by také měla upozornit, že není odborníkem v oblasti práce s traumatem.
- vi. Osoba vedoucí pohovor by se během celého pohovoru měla chovat neutrálně, objektivně a přistupovat k žadateli s porozuměním a měla by se vyvarovat gest či neverbálních signálů, jež mohou být vnímány jako zstrašující, nevhodné či kulturně necitlivé. Osoba vedoucí pohovor by měla žadateli umožnit prezentovat svůj příběh s minimem přerušení.
- vii. Součástí každého pohovoru v rámci azylového řízení by měly být jak otázky s otevřeným koncem, tak i otázky specificky cílené. Ženy zapojené do nepřímých politických aktivit nebo ženy, jimž je připisován určitý politický názor, často nepodají během pohovoru relevantní informace kvůli otázkám příliš zaměřeným na aktivity mužského charakteru. Žadatelky si někdy nedají do souvislosti otázky o mučení s typem újmy, které se obávají (např. znásilnění, sexuální zneužití, ženská obřízka, násilí kvůli „obraně cti“ rodiny, nucený sňatek atd.).
- viii. Zejména v případě obětí sexuálního násilí a jiných forem traumatu může být nutné uspořádat ještě druhý nebo několik dalších pohovorů, aby bylo možné získat si důvěru a shromáždit všechny potřebné informace. V tomto ohledu by osoby vedoucí pohovor měly vstřícně reagovat na traumata či emoce a měly by zastavit pohovor v případě, že se žadatel dostane do přílišného emocionálního stresu.
- ix. Zdá-li se, že určitý případ může obsahovat genderový aspekt, je nutné se na pohovor odpovídajícím způsobem připravit. To umožní nastolit atmosféru důvěry, klást vhodné otázky a zvládnout jakýkoliv problém, který může během pohovoru nastat.
- x. Je třeba shromažďovat informace o zemích původu, které jsou relevantní pro žádosti podané ženami, jako například o postavení žen před zákonem a v oblasti politických, sociálních a hospodářských práv, informace o kulturní a společenské morálce a postizích za její porušení, informace o rozšíření těchto tradičních praktik, zprávy o případech násilí páchaného na ženách a jeho formě, informace o ochraně poskytované ženám a stíhání osob dopouštějících se násilí na ženách a rizikům, kterým žena může čelit v případě návratu

²² Viz též Závěr Výkonného výboru č. 64, Refugee Women and International Protection, 1990, (a)(iii):

„Poskytnout pro vedení pohovoru v azylovém řízení (kdykoliv je to nutné) vyškolené pracovnice a zajistit žadatelkám o azyl vhodný přístup k azylovému řízení, i když jsou doprovázeny mužskými příbuznými“.

²³ Tamtéž, odst. 3.19.

do země původu poté, co v jiné zemi podala žádost o azyl.

- xí. Typ a úroveň emocí projevených během vyprávění žadatelčinych zážitků by neměly mít vliv na posouzení její věrohodnosti. Osoby vedoucí pohovor a rozhodci v azylových věcech by měli vědět, že kulturní rozdíly a traumata mohou v chování žadatelů hrát velkou, dokonce určující roli. V některých případech může být vhodné vyhledat objektivní psychologické nebo lékařské důkazy. Není nutné zjistit přesné podrobnosti o samotném aktu znásilnění nebo sexuálního útoku, ale spíše události, které k němu vedly a které pak následovaly, na související okolnosti, podrobnosti a motivaci pachatelů (například použití střelné zbraně, slova nebo věty pachatelů, typ útoku, kde a jak k útoku došlo, popis pachatelů – vojáci nebo civilisté – atd.). Za určitých okolností je třeba si uvědomit, že žena nemusí znát důvody útoku namířeného proti ní.
- xii. V případě potřeby by měla existovat možnost psychosociálního poradenství a dalších podpůrných služeb. Na základě osvědčených postupů lze doporučit, aby byli žadatelům před a po pohovoru k dispozici školení psychosociální poradci.

Průkaznost

37. Pro uznání žádosti o azyl jako opodstatněné není zapotřebí předložit listinný důkaz. Informace o praktikách v zemi původu nicméně mohou při posuzování některých případů pomoci. Je důležité si uvědomit, že ve vztahu k žádostem s genderovým aspektem nemusí být tradiční typy důkazů užívaných v azylových věcech tak snadno dostupné. Statistická data nebo zprávy o výskytu sexuálního násilí nemusí existovat kvůli nedostatečnému počtu ohlášených případů anebo neexistenci trestního stíhání. V takových případech mohou pomoci alternativní zdroje informací – například písemné či ústní výpovědi žen v podobných situacích, zprávy nevládních nebo mezinárodních organizací nebo jiné nezávislé průzkumy.

III. METODY IMPLEMENTACE

38. V závislosti na příslušné právní tradici mezi státy obecně převládají dva základní přístupy k aplikaci uprchlického práva a zejména výkladu definice uprchlíka v kontextu žádostí souvisejících s genderovou příslušností. Některé státy do svého právního řádu začlenily závazné interpretační směrnice anebo procesní záruky, zatímco jiné upřednostnily zavedení postupů a interních směrnic pro rozhodčí orgány. UNHCR vyzývá státy, které tak dosud neučinily, aby zajistily genderově citlivé uplatňování uprchlického práva i azylových řízení a je připraven v této oblasti státům poskytnout potřebnou pomoc.